

tieve selectie aan de bron efficiënter dan restrictieve selectie aan de kraan, bij de lezer.

Wie?

Een volgende vraag is wie die intermediaire rol zou moeten vervullen en of dat niet ook een goed georganiseerde bibliotheek zou kunnen zijn. Dat zou kunnen, mits het een bibliotheek betreft zonder binding aan de belangen van onderzoeksinstituten of wetenschappers, met een mondiaal karakter, met honderden zo niet duizenden gekwalificeerde medewerkers om het proces in al zijn aspecten efficiënt te kunnen begeleiden en optimaliseren, en met voldoende eigen (dus ongebonden) financiële middelen om de noodzakelijke hoge investeringen in onder andere technologie te kunnen financieren. Zo'n bibliotheek is een uitgever. Althans, als ze ook beschikt over de jarenlange ervaring en expertise waarover de toonaangevende mondiale wetenschappelijke en (gelukkig) Nederlandse uitgeverijen beschikken. Het Internet maakt van bovengenoemde functies hooguit de fysieke distributie gemakkelijker, maar zelfs wat dat betreft wordt inmiddels onderkend dat wat eenvoudig lijkt het doorgaans nog niet is.

Auteursrecht

Het auteursrecht speelt bij dit alles een belangrijke, maar niet te overschatten rol. Voor de wetenschappelijk auteur is het auteursrecht voornamelijk waarborg voor de kenbaarheid van zijn auteurschap en van zijn bijdrage aan de wetenschap. Dit recht om blijvend als de auteur van de publicatie te worden ge- en erkend, is onoverdraagbaar – maar daarop kan ook buiten het auteursrecht een beroep worden gedaan. Het belang van de auteur bij de economische elementen van het auteursrecht, dus bij de exploitatie van het artikel, is beperkt. Zijn economische belangen bij de wetenschappelijke onderzoeksresultaten worden niet primair door het auteursrecht op de publicatie gewaarborgd. Voorzover dat wel het geval is, heeft de auteur baat bij handhaving door een sterke uitgever. Voor de uitgever/intermediair dient het auteursrecht ter bescherming van zijn prestatie, waarvan we het belang hierboven hebben aangetoond. In dit opzicht wordt echter in toenemende mate meer verwacht van technologische oplossingen. Samenvattend: het wetenschappelijk communicatieproces heeft meer dan ooit de uitgever nodig, en diens exploitatie van het auteursrecht dient de auteur en de wetenschap.

Bas Savenije

De bibliotheek als uitgever

De ontwikkelingen in de informatietechnologie hebben ingrijpende gevolgen voor de zogenaamde informatieketen. Het paradoxale is dat, terwijl de informatie in hoeveelheid bijna explosief toeneemt, de informatieketen zelf implodeert.

Wil dit zeggen dat bibliotheken verdwijnen? Of, om een andere interessante partij te noemen, dat uitgevers verdwijnen? Deze vragen zijn eigenlijk niet relevant. Immers, de traditionele, duidelijke verdeling van functies in de informatieketen ligt niet langer voor de hand. De rol van bibliotheek of uitgever is niet langer vanzelfsprekend. Wel relevant is hoe deze partijen zullen inspelen op de implosie van de informatieketen.

Kwaliteitscertificering en distributie

In de gang van producent naar consument van informatie was de meerwaarde van de uitgevers met name gelegen in de kwaliteitscertificering en de distributie en

die van de bibliotheek in ontsluiting, beschikbaarstelling en gebruikersondersteuning.

Het is niet eenvoudig te voorspellen welke nieuwe stabiele situatie zal uitkristalliseren ten gevolge van de technologische ontwikkelingen. Eenvoudiger is het de overgangssituatie te analyseren. Ik wil dat hier doen voor het wetenschappelijke tijdschrift, een medium waar de vernieuwing zich relatief snel voltrekt.

Hoe verhouden de 'specialismen' van uitgever en bibliotheek zich in dit verband? Uitgevers beweren wel eens dat de traditionele bibliotheekfuncties ontsluiting, beschikbaarstelling en gebruikersondersteuning binnen hun bereik komen. Dat zou best kunnen. Voor de bibliotheek is een andere vraag echter veel boeiender: waarom zouden bibliotheken de kwaliteitscertificering en de distributie niet voor hun rekening kunnen nemen? Distributie was in het verleden een sterk risicodragende activiteit, enigszins branchevreemd voor de traditionele bibliotheek. De distributie van elektronische informatie is echter veel minder risicodragend.

N. MARS

Wat de kwaliteitscertificering betreft: deze werd veelal georganiseerd door raadpleging van een panel van producenten en consumenten van informatie. Bij wetenschappelijke informatievoorziening zijn dat dus de wetenschappers, in dienst van de universiteiten. Uitgevers organiseren dat circuit, maar deze organisatie kan eenvoudig door de universiteiten worden overgenomen.

Van belang is ook dat het communicatiekanaal van het traditionele wetenschappelijk tijdschrift verstopt raakt: de toenemende druk op wetenschappers om te publiceren leidt tot een toenemende vertraging in het daadwerkelijk verschijnen van aangeleverde publicaties. Voeg daarbij de voortdurende prijsstijgingen en het moge duidelijk zijn dat de tijd meer dan rijp is voor vernieuwende initiatieven.

Project

Een voorbeeld van zo'n initiatief is het project van de Katholieke Universiteit Brabant en de Universiteit Utrecht dat ook is aangemeld in het kader van het IWI-jaarplan 1997. Dit project behelst het opzetten van een nieuw, elektronisch tijdschrift op het gebied van de vergelijkende rechtswetenschap. De doelstelling is het opdoen van ervaring met het in eigen beheer uitgeven van wetenschappelijke informatie. In dit project wordt een redactioneel, technisch en organisatorisch concept ontwikkeld voor een elektronisch tijdschrift van hoogwaardige kwaliteit met een internationale doelgroep; er worden in elk geval twee issues van het tijdschrift geproduceerd. Enkele belangrijke kenmerken van het project zijn de volgende:

- Er wordt een redactieraad ingesteld en een peer review systeem opgezet.
- In deze fase wordt afgezien van een papieren versie van het tijdschrift vanwege de hoge productiekosten daarvan en de onzekerheid over het aantal abonnementen.
- Er wordt gebruikgemaakt van een aantal duidelijke voordelen van het elektronisch medium: er zijn geen omvangbeperkingen voor de artikelen, en discussies en commentaren worden aan de artikelen gekoppeld.
- Het copyright blijft bij de auteurs.
- De artikelen mogen worden gedownload, geprint en verspreid voor doelstellingen van onderwijs en onderzoek, indien het artikel inclusief de copyrightbepaling die het recht van de auteurs omschrijft, intact blijft.
- De productie en de verspreiding worden gerealiseerd met behulp van de universiteitsbibliotheken en computercentra van de beide betrokken universiteiten.

Stelling: *De Auteurswet is duidelijk over het werkgeversauteursrecht: als auteurs betaald zijn voor het vervaardigen van publicaties, dan berust het exploitatierecht bij de werkgever. Schijft is daar in zijn artikel (zie hiernaast) kort en duidelijk over. Maar is de praktijk net zo duidelijk? Veel, bijna alle wetenschappers dragen het auteursrecht op hun publicaties over aan een uitgever. Soms moet zelfs betaald worden om wetenschappelijk werk gepubliceerd te krijgen. De universiteiten moeten vervolgens de uitgevers weer betalen als zij de publicaties van hun eigen werknemers willen aanschaffen of kopiëren. Wordt het niet hoog tijd dat universiteiten het met hun werknemers zo regelen dat het auteursrecht niet wordt overgedragen aan uitgevers?*

Reactie: Het belang van de klassieke, commerciële uitgevers zal in de zeer nabije toekomst sterk veranderen. De wijde verbreiding van het Internet heeft de fysieke infrastructuur geschapen voor elektronisch publiceren. Daarmee is ook voor andere organisaties dan de klassieke uitgevers mogelijk geworden de andere taken dan distribueren die bij uitgeven horen, te vervullen: het waarborgen van de kwaliteit van het gepubliceerde, en het zorgen dat het gepubliceerde de doelgroep bereikt door marketing. Die kwaliteitsborging heeft altijd al berust bij anderen dan de uitgevers; die organiseerden het proces waarin wetenschappers als redactielid en referent optreden, meestal onbetaald (althans: niet door de uitgevers betaald). Het bereiken van de beoogde doelgroep kan in veel gevallen ook gerealiseerd worden via bestaande organisaties van wetenschappers, zoals de American Medical Association, het Institute of Electrical and Electronics Engineers, Academies van Wetenschappen en talloze andere. Niet toevallig spelen die organisaties soms nu al een rol als uitgever van wetenschappelijk materiaal.

Als de universiteiten het publiceren in elektronische tijdschriften van hoge kwaliteit op dezelfde wijze zouden gaan waarderen als het publiceren in conventionele media, is een belangrijke belemmering weggenomen om organisaties als Academies van Wetenschappen een uitgeefproces te laten realiseren. Een bijkomend voordeel is dat deze nieuwe uitgevers minder door tradities en door beperkingen van papier als medium zullen worden gehinderd en eerder bereid zullen zijn innovatief gebruik te maken van het elektronisch medium. Denkbaar is een scenario waarin de auteurs, of hun werkgevers, een financiële vergoeding zullen bedingen en verwerven voor het gebruik van hun geestskinderen. Mede doordat de universiteiten zich de conventionele tijdschriften niet langer financieel kunnen permitteren, zal dit scenario snel werkelijkheid worden.

Drs. J.S.M. Savenije is bibliothecaris van de Universiteit Utrecht.

Prof. dr. ir. N.J.I. Mars is adjunct-directeur van de Bibliotheek KNAW te Amsterdam.